

### 1. Els informants d'Alcover

Posar-nos a investigar sobre les persones que feren arribar les rondalles a Antoni M. Alcover resulta un repte, sobretot, per la consideració que el filòleg els tengué al llarg de tota la vida i també perquè són escasses les dades que ens arriben sobre els informants amb els quals estigué en contacte. La informació que hem abocat a la nostra base de dades —i que ens serveix com a fonament per a l'anàlisi sobre els contadors de les rondalles— prové de les edicions i de les llibretes manuscrites, les darreres ens han ajudat especialment a aclarir algunes confusions o a afegir informacions per a identificar adequadament alguns dels informants.

El nombre d'informants registrats és de 226, dels quals 137 són homes i 89 són dones que feren arribar a Alcover un total de 621 versions a partir de les quals construï les 433 rondalles que constitueixen la base de dades que ha estat la nostra eina de treball. En valors percentuals tenim un 69.5% de contadors enfront d'un 30.5% de contadores, el nombre d'homes és molt superior al de les dones. Així mateix, hem de tenir present que, de les 621 versions, 379 les contaren homes i 242, dones, la qual cosa suposa un 61% de versions masculines enfront d'un 39% de femenines. Cal observar que la majoria de versions d'anècdotes sobre glosadors, personatges històrics, relats etiològics, episodis bíblics o de bruixeria i llegendes solen procedir de versions masculines. Aquests materials, tot i ser breus, constitueixen un gruix molt important de l'*Aplec* —el nombre de peces que es presenten en sèrie és de 180 del total de 433 que estudiam la qual cosa constitueix un 41.5%. Per exemple, les 9 versions que li féu arribar Andreu Santandreu formen part de la sèrie «Bruixes, bruixots i fullets»; 10 de les 14 versions que li contà Antoni Mascaró de Sa Marineta són anècdotes corresponents al cicle «En Tià de Sa Real», també ho són les 5 que li contà en Bover i 7 de les que li contà Miquel Martí *Racó* i les altres 4 corresponen a «Ressonàncies de l'Antic Testament»; són semblants les que li féu arribar el seu germà Pere Josep Alcover.

Els materials femenins, predominantment, corresponen a rondalles més llargues i complexes com les 27 versions de Rafela Servera *Quelona*, les 8 d'Antonina *Cordera* —que també s'identifica com *Na Guixa*—, les 8 de Francina Camps o les 7 de Joana Aina Florit. Cal dir però, que també són versions extenses nombroses de les que contaren homes, com les 11 de Pere *Gotze* o les 7 de Toni Nebot *Leu*. El que volem remarcar és que, malgrat les xifres, el pes de les dones com a contadores és més destacat del que pot semblar a un primer cop d'ull, però elles no constitueixen el pes principal del gruix d'informants amb els quals Alcover estigué en contacte.

En el cas d'altres compiladors, com Giuseppe Pitré, sí que hi ha un predomini d'informants femenines: «Alrededor del 60% de los cuentos recopilados por Pitré

fueron narrados por mujeres» (Zipes 2014: 245), s'inverteixen els percentatges de proporció entre contadors i contadores en relació amb la tasca d'Alcover. Zipes es refereix a altres col·leccions en les quals apareix un nombre molt majoritari de contadores, com la de Laura Gonzenbach, i apunta l'existència de diferències considerables entre les rondalles contades per homes o per dones:

En este sentido, su colección [de Giuseppe Pitré] está mejor balanceada que las Sicilianische Märchen de Gonzenbach, narrada casi en su totalidad por mujeres con una visión particularmente femenina de la cultura siciliana. Los cuentos narrados por hombres tienden a ser distintos en su estilo y contenido; de esta manera, la colección de Pitré les permite a los lectores establecer comparaciones y contrastes entre la manera en que las mujeres y los hombres narraban sus versiones de conocidos cuentos, leyendas, anécdotas y de los proverbios que incluían (2014: 245).

D'entre els contadors més prolífics, que feren arribar a Alcover més de tres versions de rondalles, podem destacar:

| Homes (24)                    | Número de versions (226) |
|-------------------------------|--------------------------|
| Antoni Alcover (pare)         | 30                       |
| Antoni Garrit                 | 27                       |
| Miquel Martí Racó             | 19                       |
| Pere Josep Alcover (germà)    | 14                       |
| Antoni Mascaró de Sa Marineta | 14                       |
| Antoni Vicenç Santandreu      | 12                       |
| Pere Gotze                    | 11                       |
| Andreu Alcover (germà)        | 10                       |
| Andreu Santandreu             | 9                        |
| Pere Orlandis i Despuig       | 9                        |
| Joan Ferriol                  | 9                        |
| Toni Nebot <i>Leu</i>         | 7                        |
| Jaume Parets de Son Curt      | 6                        |
| Joan <i>Planiol</i>           | 5                        |
| En Bover                      | 5                        |
| Gabriel Rosselló              | 5                        |
| Martí Alcover (germà)         | 5                        |
| Miquel Ferrer i de la Cuesta  | 5                        |
| Gaspar Busquets <i>Salero</i> | 4                        |
| Josep Rullan                  | 4                        |
| Joan Riutort                  | 4                        |
| Jaume <i>Calces</i>           | 4                        |
| Jaume Carrió <i>Fontpella</i> | 4                        |
| Xerafi <i>Bua</i>             | 4                        |

D'entre les contadores, les més destacades, que li contaren més de tres versions de rondalles, són:

| Dones (16)                               | Número de versions (138) |
|------------------------------------------|--------------------------|
| Catalina Sureda (mare)                   | 27                       |
| Rafela Servera <i>Quelona</i>            | 27                       |
| Francina Aina Alcover i Sureda (germana) | 8                        |
| Antonina Cordera (Na Guixa)              | 8                        |
| Catalina Tomàs Pinya                     | 8                        |
| Francina Camps                           | 8                        |
| Bel Llodrana <i>Quelona</i>              | 7                        |
| Joana Aina Florit                        | 7                        |
| Maria Mascaró i Reus                     | 6                        |
| Maria Antònia Salvà                      | 6                        |
| Catalina Balaguer                        | 5                        |
| Magdalena Despuig i Troncoso             | 5                        |
| Magdalena Pons                           | 4                        |
| Elisabet Rossinyol i Descatlar de Dameto | 4                        |
| Marquesa de Montoliu                     | 4                        |
| Margalida Vicença                        | 4                        |

## 2. Informacions diverses sobre els informants

Alcover era molt respectuós i considerat amb els informants que li feren arribar les rondalles i solia anotar-ne els noms però, així i tot, ens aporta poca informació sobre qui eren. Per norma general sol fer constar el nom i un o dos llinatges, o el nom i el malnom, i el poble de procedència. En alguns casos, especifica la relació amb ell o amb la seva família, l'ofici: «pareier», «oguer»; la situació social: sen, amo, madona, senyor, mossèn, etc. o alguna particularitat que considerava destacada en relació amb la seva manera de contar les rondalles. Per exemple: del sen Pere *Gotze* ens diu «un homonet vei que en sap i me n'ha contades una bona partida», d'Antoni *Garrit* aclareix «de Sant Llorenç d'es Cardassar, que fa de paredador. En sap moltes i les conta de lo més bé»; «Sa jaia Xaloc i sa jaia Bigalot» la hi contà «la madona Catalina Tomàs Pinya, de Cas Cegos, de Manacor» i especifica al manuscrit «Sa mare den Aguilo»; sobre la mateixa contadora quan s'hi refereix perquè li va contar «S'aigo ballant i es canariet parlant» diu: «La'm contà dona Catalina Tomàs Pinya, nadiua de la Ciutat de Mallorca»; «Es tres germans i es nou gegants» la hi contaren «la noble senyora Elisabet Rossinyol i Descatlar de Dameto, mon pare i En Toni *Garrit* de Sant Llorenç d'es Cardassar»; «Sa coeta de Na Marieta», «La me contà dona

Dolors Massanet, de la vila de Muro»; «En Joanet de sa gerra», «La me contà una al·lotella manacorina Na Joana Maria *Ganxa*».

El mateix Alcover explica les arrels populars de les rondalles en les quals es basa, les fonts de les quals són les contadores i els contadors. Destaca el seu paper i diu que és per aquest motiu: per respecte a ells i per tant com els valora, que aporta la referència del nom i del poble de procedència de cadascú:

Jo mateix les m'he fetes contar, i les he escrites tot lo bé que he sabut; i no som anat a beure a altres fonts que les que anomèn dins la noteta que pos davant cada rondaia. Hi he retrets el nom i el poble dels qui les m'han contades perquè, si negú posa dubtes a l'autenticitat de llur procedència popular mallorquina, ho puga anar a aclarir i treure-se el gat del sac. També ho he fet així perquè cadascú tenga lo que és seu, ja que mai m'ha agradat anar d'amagatetjons, ni vestir-me de despulles d'altri. La roba que duc per anar pel món serà comuna, raspallosa, un poc aldana, tot lo que volgueu, menys robada o presa a espera (Alcover I, 1996: 46-47).

Entre el conjunt dels contadors destaca la presència de membres de la família d'Alcover: son pare, sa mare, germans i germana, cunyat i cunyades, nebodes, tia, etc. als quals ell acudia perquè li contassin les rondalles que sabien. També apareixen moltes persones vinculades a la pagesia i la vida del camp: «missatge de ca nostra», «un porqueret de ca nostra» i companys d'estudis o membres del clergat com Joan Font de qui ens diu: «La'm contà lo reverend don Joan Font, de Son Cigala, Manacor, que la hi contava, com era al·lotinoi, el seu onclo l'amo En Joan de Son Cigala». En aquest darrer cas, com passa en alguns altres, el contador remet a qui li contà a ell, generalment els de casa seva, algun padrí o padrina o oncles, missatges o criats. A través d'aquestes informacions, mossèn Alcover ens aporta dades per anar situant les rondalles geogràficament i per observar alguns detalls de qui les contava, el tret principal per a la nostra investigació és el de si eren homes o dones.<sup>70</sup>

Carme Oriol i Mònica López valoren positivament el fet que Alcover inclogués algunes dades dels informants<sup>71</sup> en el seu *Aplec* perquè això els permet conèixer-ne la procedència<sup>72</sup> i altres aspectes significatius. Conclouen que «Alcover va recrear les seves rondalles, però ho va fer conservant l'estil de la rondalla popular» (2003: 691).<sup>73</sup> Clarissa Pinkola Estés, comparteix, des de fa dècades, la tasca d'investiga-

70 L'any 2010, el jove investigador Joan Miquel Riera Torres realitzà un estudi titulat «Qui contà les rondalles a Mossèn Alcover?» amb el qual guanyà diversos premis com el Premi Exporecerca jove de Catalunya o el Premi Magma en arts i lletres, també participà a diverses fires de joves investigadors com Galiciència o a la Fira de Moscou. Aquest treball resta encara inacabat i inèdit.

71 A l'apèndix 3 de l'obra esmentada, apareix una relació dels 210 informants i el nombre de rondalles que li contà cadascú.

72 A l'apèndix 2, s'inclou una relació de localitats de procedència dels informants i també un mapa de la zona que resulten molt aclaridors (pp.696-697).

73 Hem d'esmentar que altres recol·lectors aporten diversos tipus d'informacions com Rosa Alicia Ramos (1988: 53-63), per exemple. En la seva investigació sobre rondalles gallegues recollides entre el novembre de 1978 i el novembre de 1979, explica quina era l'actitud dels contadors i les contadores amb els quals entrà en contacte: com es contradieien, com algunes dones no es deixaven contradir ni volien callar davant les indicacions del seu marit o com cada informant posava part d'ell mateix en la narració, entre d'altres.

dora sobre contes populars amb la de contadora i explica (2008: 499-506) com ha viscut l'experiència de dedicar-se a transmetre'ls. Ella es considera hereua de la tradició ètnica de la seva família: «Mi trabajo en el humus de los cuentos no procede exclusivamente de mi preparación como psicoanalista sino también de mi larga vida como hija de una herencia familiar profundamente étnica e iletrada» (p. 499).

Considera que no qualsevol persona està preparada per transmetre les rondalles perquè, per a ella no són un simple espectacle, sinó una vivència. Hi ha d'haver tot un ritual en l'acte de contar perquè es tracta d'un fenomen de transmissió generacional que s'ha de viure des del coneixement i el respecte:

Los afortunados seguirán un arduo camino de muchos años de trabajo, plagado de molestias y dificultades, que les enseñará a seguir la tradición tal y como la han aprendido, con todas las preparaciones, bendiciones, percusiones, percepciones esenciales, ética y actitudes que constituyen el cuerpo de los conocimientos curativos de acuerdo con las exigencias propias de estos conocimientos —no con las suyas—, sus iniciaciones y sus formas prescritas (2008: 501).

Les rondalles formen part de la persona que les conta, perquè d'alguna manera se les ha fetes seves, hi ha posat una part del que és, en l'acció de rebre-les i tornar-les a donar als altres. El respecte que sent cap a la tradició de contar rondalles i cap a aquelles persones que les hi han contades, la du a considerar que s'ha de demanar permís al contador o la contadora per poder tornar a narrar la rondalla que l'altra persona li ha fet arribar:

El hecho de pedir explícitamente permiso para contar el cuento de otra persona y atribuirse dicho cuento, en caso de que se conceda tal permiso, es de todo punto necesario, pues de esta manera se conserva el ombligo genealógico; nosotros estamos en un extremo y la placenta que da vida en otro. En alguien debidamente educado en la narración de cuentos es una señal de respeto y una muestra de buenos modales pedir y recibir permiso, no apropiarse de la obra que no se ha otorgado y respetar el trabajo de los demás, pues el conjunto de su obra y su vida constituye la obra que entregan. Un cuento no es simplemente un cuento. En su sentido más innato y apropiado, es la vida de alguien (2008: 502-503).

Aquest tipus de respecte és semblant al que devia tenir Alcover amb els contadors amb els quals entrava en contacte, com si d'alguna manera s'establís un vincle especial entre qui conta i qui rep la rondalla, en el mateix sentit de Walter Ong quan diu:

Puesto que, en su constitución física como sonido, la palabra hablada proviene del interior humano y hace que los seres humanos se comuniquen entre sí como interiores conscientes, como personas, la palabra hablada hace que los seres humanos formen grupos estrechamente unidos. Cuando un orador se dirige a un público, sus oyentes por lo regular forman una unidad, entre sí y con el orador (1987: 77).

Zipes destaca el prestigi dels contadors de rondalles i la necessitat que tenien de dominar el llenguatge i l'expressió en els termes següents: «Contar cuentos —es decir, do-

minar la paraula— era vital si se aspirava a ser líder, chamán, sacerdote, sacerdotisa, rey, reina, médico, brujo, sanador, ministro, etc.» (2014: 29-30) i «Contar cuentos efectivos y relevantes se convirtió en una cualidad vital para quien deseara tener poder para definir las prácticas sociales e influir sobre ellas» (2014: 30-31). En relació amb les característiques de les contadores i els contadors amb els quals Alcover entrà en contacte, coincidim amb Grimalt (1996: 11-15) que eren, sobretot, persones analfabetes o d'instrucció escassa i, en el cas d'acudir a narradors instruïts, insistia que el seu interès era sobre rondalles que els haguessin arribat per tradició oral. Tot referint-se als informants, Alcover afirmava:

De manera que les rondalles que ells sabien, no les havien tretes de cap llibre, sinó de sentir-les contar a llurs vells, que tampoch les sabien de cap llibre, sinó de la tradició oral de llurs antepassats; y si alguna vegada feia contar rondalles a qualcú que fos lletraferit, ja tenia prou esment a advertirli que les rondalles que jo cercava, no eren les que ells haguessen llegides a cap llibre, sinó les que haguessen sentides contar a gent il·literada y que les sabessen just per tradició oral.

Aqueixes foren les úniques fonts que desde un principi volguí utilitzar per treure les rondalles de mon aplech. Com més anà, més me confirmí en que no havia d'anar a beure d'altres fonts; y ho he observat sempre, y encara ara ho observ (1985: 91).

Però les persones que contaren rondalles a Antoni M. Alcover són molt diverses, tant trobam senyores i senyors de la noblesa, per exemple, «la noble senyora D<sup>a</sup> Mercè Cotoner Allende-Salazar de Dameto, al cel sia, i la seua néta la senyoreta D<sup>a</sup> Mercè Dameto i Rossinyol de Zagrana» a la nota a peu de la primera pàgina de «Na Francineta» (Alcover IV, 2006: 114-124), com misssatges i porquerets. En aquest sentit, diu Zipes: «el cuento de hadas se adaptó y fue transformado tanto por gente común analfabeta como por gente instruída de clase alta, a partir de un cuento simple y breve con información vital; creció, se volvió enorme y difundió información que contribuyó a la evolución cultural de grupos específicos» (2014: 60).

Alcover va aportant pinzellades d'informació relacionada amb els contadors, algunes dades sobre la ubicació geogràfica o altres matisos. Per exemple, a «Es nas de dos pams» T569 (Alcover V 2009: 249-257), ens diu que qui li contà fou «en Toniet Sanxo i Nebot, de Son Servera, com anava a primeres lletres; avui és el M. I. Senyor D. Antoni Sanxo, Canonge Magistral de Mallorca», en aquest cas destaca el primer moment d'infantesa del contador i, alhora, remarca que ha assolit un alt càrrec eclesiàstic. Aquest fet sembla que prestigia, segons el pensar d'Alcover, el conjunt de contadores i contadors, i ajuda a valorar-los amb un potencial molt ampli i variat. Sobre Rafela *Quelona* una de les principals informants de l'*Aplec*, ens diu «La me contà Na Rafela Servera, *Quelona*, cega i nadiua de Son Servera» a l'inici d'«Una gírgola que dugué coa» T310 (Alcover I 1996: 432-456).

### 3. El procés de recopilació i reescriptura

Pel que fa al procés de recol·lecció, Alcover destaca que prenia notes amb fidelitat

i exactitud de tot quant li contaven, malgrat això, Grimalt considera que «Sembla segur que les notes de les llibretes no eren preses durant l'actuació dels contadors» (Alcover I 1996: 12). Creu que resulta provat que Alcover no pretenia fer transcripcions literals per dos fets: primer perquè l'anotació d'una sola rondalla se pot atribuir a diversos contadors, també pot ser que la mateixa persona la hi contàs més d'una vegada. El segon és que en moltes anotacions manuscrites apareixen línies i fragments ratllats, sobreescrits, etc., la qual cosa suposa una revisió o la incorporació de noves versions una sobre l'altra; es presenten també diverses versions de la mateixa rondalla i Alcover només escriu el fragment que li interessa amb algunes notes com: «adició a la rondalla», «tot així com ho tenc fins», etc.

Nosaltres compartim aquest parer, almenys en molts de casos perquè nombroses rondalles apareixen a les llibretes de manera tan pulcrament redactada, que semblen ja a punt per ser editades i, a més a més, ho corrobora el fet que la versió publicada divergeix molt poc de la manuscrita. Dificilment Alcover hauria pogut prendre nota directament mentre qui contava parlava. En altres casos, l'anotació sí que podria ser feta davant el mateix contador o contadora perquè està estructurada de manera esquemàtica, com una enumeració d'idees sense cohesionar. Així mateix, compartim amb Valriu (2008: 20) que «Malgrat la diversitat dels informadors, la presència del recopilador implica una certa unitat a molts nivells: en els criteris de selecció del material que es publica, en l'ús del llenguatge, en el tractament global de les informacions orals, etc.» i ho exemplifica amb una panoràmica històrica:

Modernament, els folkloristes opten per publicar els materials de la forma més semblant a com foren recollits oralment, però temps enrere la tendència era sempre fer-ne una versió «literària», més adaptada al gust de l'època i a l'estil del recopilador. És així que els coneguts contes de Perrault foren escrits en l'estil literari de moda a la cort francesa del Lluís XIV, que l'italià Basile escriu les seves històries en unes coordenades totalment barroques, que els germans Grimm retocaren alguns dels relats per fer-los més adequats als infants de l'època, que mossèn Alcover posà per escrit les rondalles mallorquines amb un llenguatge opulent i minuciós, etc.

Alcover disposava com havia de construir la versió final —escrita— de les rondalles a partir dels coneixements de la tradició oral, de la llengua que usava i de la seva capacitat creadora. Així decidia dividir o integrar en una sola versió rondalles del mateix tipus. Tot i així, depenia de l'informant perquè, com diu també Valriu: «El paper del narrador en la transmissió oral de la rondalla és fonamental. Ell és l'intermediari entre el relat i l'oient, però no és un intermediari mecànic, sinó que és un «manipulador de la història en tots els sentits, tant positius com negatius» (2008: 31). Rosa Alicia Ramos, en l'anàlisi dels *Märchen* constata que «se comprende que el narrador puede tomarse la libertad de cambiar, omitir y añadir sin alterar la morfología y el sentido fundamental del relato, creando así un cuento original a la vez que tradicional» (1988: 21).

Ja hem dit que el ventall de contadores i contadors amb els quals Alcover entrà en contacte amb la intenció d'arreglar rondalles és molt variat i presenta tantes particularitats com informants perquè cadascú aporta els matisos de la individualitat pròpia. El canonge, des d'un primer moment, observa com hi ha contadors molt diferents i que els materials que li arriben no són més que esbossos sense forma i, per tant, constata que ha d'assumir la feina que suposa envestir l'arregla de les rondalles i la següent redacció tal com ell la va emprendre. Al pròleg a la primer edició ens ho explica així:

Aviat me vaig convèncer de que hi havia molt de camp per córrer i que era allò un estel que prendria tot el fil que li donassen; perquè, de rondaies, en sortien a betzef, a forrellons; i unes sortien llampants i altres tèrboles; unes sense cap mastec ni mica d'esqueix i altres tot amacar-ronades, com un tap de pica; unes senceres i altres a trossos, i de qualcuna només sortia una mica d'escapoló. I així havia de succeir perquè un les contava d'una manera i l'altre d'una altra: aquest era ben trempat per contar-les i aquell no valia un doblar de mac; un se'n recordava de lo millor i l'altre resultava que per temps n'havia sabudes una mala fi, però de tant de no contar-les li eren fuites de la memòria i casi no en conservava espècie (Alcover I 1996: 46).

Moll comparteix el seu criteri i afirma:

Aquesta identificació de l'autor amb l'ambient i amb els personatges de les rondalles i amb el caràcter dels informadors —en gran part pagesos incultes— que les hi contaven, explica l'encert del to narratiu i l'èxit que ha obtingut entre el públic mallorquí, des de l'aparició del primer volum (1896) fins a les reedicions més recents (1983: 40-41).

Grimalt (2003: 570-571) es refereix al paper dels informants i observa com les particularitats i els detalls de cada narradora o narrador allunyen la rondalla de l'estil abstracte per acostar-la al realisme. Malgrat la dificultat de retenir els matisos i els detalls per part dels receptors de la rondalla, cada versió depèn de la capacitat de memòria, dels dots de cadascú i de la traça que posseeixen els qui la contenen. Antoni M. Alcover mostra una fascinació pels contadors de rondalles, que ja li ve de la infantesa, per això usa com a pseudònim el nom d'un dels qui li contaven rondalles de petit, tal com argumenta March:

Possiblement, per aquestes mateixes dates [es refereix al temps d'infantesa i adolescència], el nin Alcover anava els caps de setmana a doctrina cristiana amb un home (possible frare exclaustrat) de professió repartidor de consum, que vivia a Manacor al lloc encara conegut com es Racó, del carrer de Joan Muntaner. Sembla que per fer més atractives les classes de doctrina hi afegia, al final, si l'auditori havia estat atent, alguna rondalla. Aquest doctrinaire segurament es deia Jordi i d'aquí que, com a homenatge a aquell contador de rondalles de la infantesa, quan el jove Alcover cercava un pseudònim per signar els seus treballs a *L'Ignorància* va adoptar el nom de Jordi des Recó (2001: 37).

#### 4. La importància social dels contadors de rondalles i el paper dels homes i de les dones

La consideració d'aquells que li contaren les rondalles fa que fins i tot, en alguna ocasió, els inclogui, com a argument d'autoritat, dins el cos mateix de la rondalla. És el cas de Margalida Maça que apareix a la darrera pàgina de la rondalla «N'Espirafocs» T510B (Alcover IV 2006: 129-141): «I el rei que ara reina n'és descendent, segons m'assegura sa qui me contà aquesta rondaia, Na Margalida Maça, d'es poble de Maria, que, com ho diu, hem de creure que ho sap de bona tinta. I si no ho creis, anau-li a demanar, perquè, si no és morta, encara deu esser plena de vida».

Són nombrosos els testimonis que expliquen l'experiència d'escoltar rondalles i que reconeixen la importància de la figura dels contadors, com M. Antònia Salvà. Salvà (1933: 1-2), tot parlant sobre les rondalles de mossèn Alcover, detalla que considera com a principal encert «haver expressat amb elles tan meravellosament el psiquisme autèntic del nostre poble», considera que «qui hagi estat un poc en contacte amb la bona del gent del camp» fàcilment identificarà els personatges amb persones reals que hagi conegut. Dins aquest marc, Salvà retrata molt bé el paper de les contadores de rondalles i com les recorda:

¿Qui d'altra part, ens hauria tramès amb mes amor amb mes ingenuïtat mes nostrada, coses tan belles com “*L'amor de les tres taronges*”, “*N'Estel d'or*”, “*Els set ceros*”, “*La flor romania*”, “*El castell d'iràs i no tornaràs*” i tantes d'altres!... Oh, i com elles m'evocuen hores i gents inoblidables, passades, fa temps, d'aquesta vida! Companyes d'infantesa, antigues criades de ca-nostra, i molt particularment el record de la bona velleta Dona Maria Angela, amiga de la meua àvia materna qui la tenia a dinar cada diumenge, i que després ens contava a les cosines i a mi tantes i tan belles rondalles, vora aquell terradet ornat de tests florits (1933: 2).

O com Joseph Ginestra que, a un article inclòs dins una miscel·lània dedicada a Alcover de l'any 1933, al qual posa el títol inequívoc d'«Aixo era y no era», explica el moment repetit en el qual assistia a les sessions de contar rondalles que impartia «la mestra d'aquella escola de pàrvuls, una senyora veyeta que amb la mateixa manya que feya bellugar les aguyes de fer calça, aquietava contant rondayes el bellugueig dels infantons confiats a la seva guarda» (Ginestra 1933: 81). Zipes corrobora el pes d'aquestes experiències: «los cuentos surgieron en la prehistoria a partir de experiencias compartidas, y todavía es así. Es a través de su transmisión oral que los cuentos de distintas clases forman la textura de nuestras vidas» (2014: 32).

Hem de destacar l'aportació extraordinària de diverses contadores especialment destacades com n'Antonina Guixa i na Rafela Quelona, totes dues de Son Servera, ambdues contaren a Alcover un seguit de rondalles i les seves versions solen ser les que Alcover prefereix per a elaborar la versió editada, potser només perquè són considerablement millors que les altres que tenia a l'abast. Per exemple «Es Negret» T428 (Alcover III 2001: 233-245), parteix principalment de la versió de n'Antonina

*Guixa* (Alcover Lta. I: 67-85), que amplia i poleix lleugerament a partir de la versió de Rafela *Quelona* (Alcover Lta. III: 501-505), es veu que les dues versions s'assemblaven molt perquè al llarg de la segona, més breu, Alcover escriu «Igual axi com ho tench fins á lo que li diu es negret com l'aucellet es fuyt y ley han agafat». La versió final, que posseeix la base d'aquestes dues contadores i és polida per la mà d'Alcover, és una autèntica obra d'art des de la perspectiva literària.

El que no podem deduir, però, és que les versions contades per dones afavoreixin d'alguna manera els papers femenins, enfront dels contadors homes que, pretesament usen models més patriarcals i a favor dels personatges masculins. Tot i que en un primer moment podem pensar que quan les contadores són dones tendeixen a defensar els personatges femenins i a envoltar-les de valors positius, la realitat no és aquesta com podem veure als exemples que segueixen: fou na Juana Ayna Florit de Sineu qui contà la rondalla «La bossa buida i es canyom» TC-062 (Alcover VI 2013: 331-336), una de les que mostra la madona des d'una òptica més negativa. Marit i muller, amb només un fill, posseeixen una possessioneta i una casa. Segons Alcover, la mare «patia un poc massa de sa caixa de sant Pere: li mancava una saó, i sa d'es bril, que és sa millor», d'aquesta manera, ja a l'inici de la rondalla ens adverteix i ens prepara pel que la dona farà malament. El pare no sortia mai els vespres fins que la seva dona, «bajanota que era», a força d'insistir, aconsegueix que se'n vagi a la taverna on troba «joc parat» i perd la possessioneta que tenien. L'home té un bon disgust però ella encara el reprèn: «—I per això tanta de cosa? —diu ella—. Mira, torna-hi demà i per ventura la gonyaràs». L'home ho fa així i perd la casa. L'home li torna a retreure que per culpa seva han perdut tot quant tenien però ella sembla insensible a aquestes coses i els proposa d'anar a captar «i fora maldecaps!». El paper dels dos homes és poc versemblant perquè, ja que la dona té mal cap, ells dos haurien de posar una mica de seny a la situació familiar i no escoltar-la però no és així, la figura de la mare té un pes excessiu en aquest cas i la paraula de la dona va davant. El fill, una mica més assenyat que els altres, decideix llogar-se a una possessió com a pareier. La feina, que dóna camí i compon les persones —segons l'escala de valors dels temps que se'ns mostren— i la bondat del jove seran el camí que el duran a recuperar els béns perduts i a encaminar la seva vida i la dels seus. Quan es troba amb el Bon Jesús és generós i, per això, rep com a recompensa la bossa buida i el canyom màgics.

Per altra banda, va ser un home, Bartomeu Llinàs, cunyat de mossèn Alcover, qui li contà «Una madona que enganà el dimoni» T1175 (Alcover XIII 1995: 43-52), i, alhora, la hi havia contada un altre home, tal com ens explica a (Alcover Lta. VI: 225): «La contà a mon cunyat Bartomeu Llinàs un missatge que tenia de Vila-franca En Barnadí Felet». Aquesta és una de les rondalles que mostra com la dona és capaç de sortir-se'n de situacions molt complicades, de les quals l'home no ha pogut. L'home ven l'ànima al dimoni i quan aquest la hi reclama es veu apurat

i és la seva dona qui es posa al seu lloc i venç el maligne amb enginy i sense por.

A la trama de «Tres germans pererosos» T1950 (Alcover VII 996: 51-53), no hi apareix cap dona, excepte la contadora, la madona Maria Bosc de Ca Na Berga, de Manacor, que ens fa arribar l'anècdota de tres germans que reberen un ase per herència i se l'havia de quedar el més peresós. En el cas de «N'Estel d'Or» T510A (Alcover IV 2006: 81-102), totes les contadores són dones, tant les tres a les quals es refereix a l'edició publicada com les dues que recull posteriorment,<sup>74</sup> es tracta d'una rondalla de protagonisme femení en la qual les dones tenen els papers distribuïts en bons i dolents: na Catalineta, l'heroïna; na Joanota, l'antiheroïna i falsa heroïna; la madrastra, agressora i les tres jaietes, donadores. Els homes gairebé no intervenen: el pare només és anomenat al principi perquè és una figura necessària per tal que la mestra es converteixi en madrastra però no intervé ni torna a aparèixer a la rondalla. El rei també és una figura necessària per alliberar l'heroïna i per poder-se casar, però la seva intervenció és mínima.

En nombroses ocasions, el recopilador prefereix les versions que li contaren algunes dones a les dels homes: a «La princesa bella» la versió manuscrita completa i extensa de la rondalla és de la primera contadora, Rafela *Quelona* (Alcover Lta. III: 489-500). El segon contador és J. Lluís Estelrich, no sabem com degué ser la seva versió però, amb la mateixa tinta amb la qual va escriure el seu nom, només hi ha sobreescrites algunes paraules «vella», «que no és per ella», «presentadora», «bella» i «és per ella». Sembla que l'aportació del contador fou molt petita, en aquest cas, i que la base de la rondalla impresa «La princesa bella» T434 (Alcover III 2001: 313-333), vengué de la mà de Rafela *Quelona*. També és la versió manuscrita de la contadora Margalida Cerdà *Blava*, de Manacor (Alcover Lta. III: 9-14), la que aprofita de manera molt fidel per fer l'edició d'«Es mig poll» T715 (Alcover VI 2013: 311-316), i no la versió de Toni Salero Busquets, de Son Servera (Alcover Lta. VI: 41-44).

La versió editada d'«Es Castell d'Iràs i no tornaràs» T313C (Alcover II 996: 499-527), és construïda per Alcover, a partir d'una refosa entre nombroses versions manuscrites i hi podem observar alguns detalls molt interessants. Al «comensament de la rondalla» que li contà Catalina Tomàs Pinya (Alcover Lta. III: 3-8), observam com en Bernadet, caminant caminant, es troba amb tres ermitans, amb una barba molt llarga, que són les reis de tots els animals de la terra, del mar i de l'aire, respectivament. A la versió d'Antoni *Garrit* (Alcover Lta. III: 309-317), en Bernadet es troba amb tres jaietes, de tres-cents, sis-cents i nou-cents anys, que són les reines dels animals verinosos, dels peixos i dels animals volàtils respectivament. L'home parla de jaies i la dona parla d'ermitans.

<sup>74</sup> Les tres contadores a les quals es refereix Alcover a la primera versió manuscrita i a la impresa són «La noble senyora dona Magdalena Despuig i Troncoso, la madona Catalina Tomàs Pinya, de *Cas Cegos* de Manacor i N'Antonina *Cordera*, serverina». També hi hem d'afegir «na Mascaró y Reus» (Alcover Lta. IV: 204) i «madò Camps» (Alcover Lta. V: 101).

Per a la rondalla «L'abat de la Real» T922 (Alcover V 1997: 97-101), Alcover comptava amb la versió de tres contadors (Alcover Lta. V: 236): D. Ramon Orlandis i Maroto, D. Perico i D. Juan i amb una altra de na Bet *Quelona* i, per a la versió escrita agafa la de la dona, que transcriu de manera pràcticament literal. Els canvis en les versions són prou importants: a la versió dels tres homes, l'abat tenia fama de sabut i el rei l'envia a demanar; a la de na Bet *Quelona* és el rei que visita la Real, veu com l'abat està molt gras i li justifica al rei dient-li que no té tants de maldecaps com ell, llavors el rei li planteja les tres preguntes, que també són diferents en els dos casos. En el cas dels homes, es demana a l'abat que digui on és al mig del món, faci riure el rei i que digui què pensa; en el de la dona, ha de dir quin és el preu del rei, quin temps es necessita per donar la volta al món i també s'ha d'endevinar què pensa. És la versió de na Bet *Quelona* la que conforma l'edició d'Alcover. Hem de contradir, doncs, la hipòtesi de Marie-Louise von Franz, al menys pel que fa a l'*Aplec de Rondalles* que nosaltres estudiam:

On peut donc supposer que les versions des contes, telles qu'elles nous sont parvenues, ont subi tantôt une influence féminine dominante, tantôt une empreinte masculine, et que certains traits en ont été soulignés et d'autres estompés, selon qu'elles ont été rapportées, en dernier lieu, par un homme ou par une femme (1984: 20).

Podem observar com homes i dones contadors destaquen papers femenins i masculins de manera indiferent i com es returen en determinats detalls que es podrien atribuir a propis de la sensibilitat de l'altre sexe. Tot referint-se a les llibretes manuscrites i als contadors de rondalles, diu Janer Manila: «El que vull destacar ara és que Alcover és un gran narrador que fa servir un seguit de recursos extrets de la comunicació literària oral. Podria dir que és un gran narrador oral que escriu allò que conta, que elabora un discurs de caràcter oral i l'escriu» i, més endavant: «Els procediments narratius de què se serveix sovint són extrets de les maneres de contar dels narradors orals. Alcover conta les rondalles per escrit, però utilitza en l'escriptura la gramàtica que regeix la comunicació oral». Però puntualitza: «sap trobar l'expressivitat d'una frase, empra la llengua viva de la pagesia mallorquina, però no escriu com parla la gent, i incorpora a aquella llengua viva mots oblidats» (2008b: 123). Janer no distingeix entre contadors homes i contadores dones sinó que en parla de manera conjunta.

##### 5. La transmissió actual de les rondalles d'Alcover

Són nombrosíssims els autors que, al llarg del temps i a l'època actual, han usat l'herència popular tradicional per a la creació de nous materials literaris tant adreçats a adults com a infants i joves.<sup>75</sup> Per al segon cas, Caterina Valriu (2010: 292-

<sup>75</sup> Són nombroses les investigacions sobre el paper de les dones en la recerca folklòrica, com la de M. Carmen García-Matos (1980), de manera especial s'hi refereixen Dolors Llopart i Roser Ros (2013)

298) distingeix quatre grans grups segons l'ús que en fan: l'ús referencial, que usa els elements populars de manera molt semblant a com es troben en la tradició; l'ús lúdic, els autors prenen els elements de les rondalles i els inverteixen, capgiren, mesclen, descontextualitzen o reinventen; l'ús ideològic, que agafa les rondalles i les reutilitza dotant-los d'un contingut ideològic ben determinat amb una intenció formativa o adoctrinadora; i l'ús humanitzador, quan les obres prenen els personatges de les rondalles, els donen cos i volum i els fan participants de sentiments i actituds plenament humans, més enllà d'actuar com estereotips plans com sol ocórrer a les rondalles.

Per la nostra experiència d'anys de treball amb la gestió de contar rondalles, podem afirmar que la baula de la transmissió oral de les rondalles no s'ha trencat del tot sinó que encara es manté gràcies a la gestió cultural de determinades institucions públiques,<sup>76</sup> a la bona feina de biblioteques i centres culturals, a la tasca dels centres educatius i al treball professional dels contacontes. El que sí sembla que s'ha reduït considerablement és el fet de contar rondalles de manera espontània en el dia a dia de les famílies, com era habitual en temps d'Alcover.

Avui dia, les rondalles es conten de manera més programada i l'acte s'assembla més a un muntatge o *performance* que a l'intercanvi d'històries i de sabers populars entre els membres de la col·lectivitat. Així mateix, encara es manté l'hàbit de contar rondalles als infants en moments puntuals, com a l'hora d'anar a dormir, però de manera generalitzada, les rondalles es llegeixen i no se solen narrar de forma oral. A tot això hi hem d'afegir algunes crítiques a l'ús excessivament adaptat de les rondalles que, en ocasions els fa perdre bona part de l'atractiu. Per exemple, Valriu (2010: 298 i 320) analitza i critica repetidament l'ús ensucrat i empobrit que, en ocasions, es fa de les rondalles. Nosaltres considerem preferible que els infants coneguin les versions completes de les rondalles, si no comprenen algun terme se'ls pot explicar o deixar que el vagin entenent o incorporant amb l'edat, sempre serà millor que privar-los de conèixer un vocabulari i unes expressions riquíssimes sense les quals les rondalles d'Alcover deixarien de ser el que són per convertir-se en simples contes adaptats sense gaire valor.

Tanmateix, cal tenir present que escriure implica transcendir, dona a l'obra un sentit de permanència, per això, l'aportació d'Alcover constitueix el principi d'un final, d'un camí que no té tornada enrere. Quan la rondalla passa de l'orali-

---

en el monogràfic titulat *Dona i Folklore*, amb aportacions de Motserrat Garrich, Montserrat Palau o Josefina Roma; resulta enriquidora l'anàlisi de Laura Villalba (2012), entre d'altres.

76 Al llarg de tretze anys, a través de la gestió de la Institució Pública Antoni M. Alcover de Manacor hem organitzat contades de rondalles amb contadors ben diversos: padrins i padrines, pares i mares, joves i infants, actors o professionals diversos, etc. També hem contat rondalles en ocasions especials: a fires, damunt l'arena, etc. i hem celebrat durant tretze anys consecutius una Marató de Rondalles anual, tot convidant a contar-ne personalitats del món de l'esport, com Rafel Nadal, Elena Gómez; de l'art com Joan Riera Ferrari o Rafel Perelló; de la música com el grup Anegats, Damià Timoner, Antoni Nicolau o Tomeu Penya, metges, advocats, meteoròlegs, actors, com Toni Gomila, Antoni Lluís Reyes, etc. tal com es pot veure a <http://institutioalcover.cat/index.php/ca/memories>.

tat a l'escriptura passa de ser una acte de parla col·lectiu —del que s'ha anomenat *face to face*— a ser un acte, per norma general, individual de lectura —tot i que durant un temps es llegissin les rondalles en veu alta davant alguns auditoris, es tractava d'un reducte que desaparegué amb l'alfabetització. No arriba al receptor de la mateixa manera un document oral que un text escrit, les expectatives creades i la situació comunicativa que s'estableix són completament diferents i talment diferent és el resultat de l'acte comunicatiu en cada cas. L'anàlisi que nosaltres realitzam ara és la d'una obra escrita, la de la versió fixada per Alcover que està formada per la base de la versió inicial aportada pels contadors a la qual s'hi superposa la feina de completar, reestructurar, ampliar, etc. segons el criteri i l'autoria alcoverians.

## 6. En conclusió

Segons la nostra base de dades, els informants que feren arribar les rondalles a mossèn Alcover foren 226, 137 dels quals eren homes i 89 eren dones. Alcover tingué a l'abast 621 versions provinents d'aquestes persones que constituïren la base a partir de la qual construí l'*Aplec de Rondaies Mallorquines* que coneixem i del qual nosaltres n'hem comptabilitzat 433 registres. Tot i que quantitativament els homes contadors són molt més nombrosos, qualitativament les dones tenen un gran pes en el gruix de les variants que serviren al canonge per a l'elaboració de les seves versions definitives. Alcover valorava molt la tasca dels transmissors de les rondalles i per això n'inclogué els noms en les seves versions. Alhora ens féu arribar altres dades com el poble de procedència, la professió o algun altre matís que considerava destacable. Un bon gruix de contadores i contadors provenien de la família de mossèn Alcover i, a més d'ells, tant hi havia pagesos i persones analfabetes com senyors i membres de l'Església, alguns d'ells amb càrrecs destacats. Les anotacions manuscrites són diverses, com ho són també les versions que li feren arribar els informants, tot i que sembla que la majoria foren preses posteriorment a l'acte directe de contar-li la rondalla. Pel que fa a les diferències entre les versions contades per homes i les contades per dones, no hem trobat cap tipus de relació entre les dones contadores i la defensa o sobrevaloració dels personatges femenins, al contrari, en les llibretes manuscrites d'Alcover sembla que en moltes ocasions, són els homes informants els que destaquen el paper actiu de les dones. L'*Aplec de Rondaies Mallorquines* d'Antoni M. Alcover es continua transmetent d'una generació a l'altra tant de manera oral com a través d'altres mitjans tecnològics més actuals la qual cosa ens demostra la seva plena vigència.

## BIBLIOGRAFIA

- AARNE, A. i THOMSON, S. (1961): *The types of the folktale*. FFCommunications 184. Helsinki, Soumalainen Tiedeakademia, Academia Scientiarum Fennica.
- ALCOVER, A. M.: (1985 [1931]): «Com he fet mon “Aplech de Rondaies Mallorquines”» dins Josep Massot i Muntaner: *Antoni M. Alcover i la Llengua Catalana*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 87-106.
- (1996-2017): *Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi d'es Racó*. Vol. I a VII. Edició a cura de Josep A. Grimalt i Jaume Guiscafrè. Palma, Moll.
- ALCOVER, A. M. i MOLL, F. B. (1980): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma, Editorial Moll. Disponible en línia a <http://dcvb.iecat.net/>
- ESTÉS, C. P. (2008): *Mujeres que corren con los lobos*. Traducció de M. Antonia Menini. Barcelona, Ediciones B.
- FRANZ, M. L. von (1984 [1972]): *La femme dans les contes de fées*. Traducció de Francine Saint René Taillandier. París, La Fontaine de Pierre.
- GARCIA-MATOS, M. C. (1980): «Presencia de la mujer en la recogida de cancioneros folklóricos» dins *Revista de Folklore*, núm. 278, pp. 51-56
- GINESTRA, J. (1933): «Aixo era y no era» dins *Miscelánea Balear dedicada a D. Antonio M. Alcover con motivo de la publicación del “Diccionari Català-Valencià-Balear”*. Palma, Imprenta Vda. de S. Pizá, pp. 81-82.
- GRIMALT, J. A. (1978): «La catalogació de les rondalles de mossèn Alcover com a introducció a llur estudi». Barcelona, *Randa*, núm. 7, pp. 5-30.
- (1994): «Les “Notes de rondaies” de mossèn Alcover, entre l'oralitat i l'escriptura» *Revista d'etnologia de Catalunya*, núm. 4, pp. 58-67.
- (1996-2017): Introducció dins *Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi d'es Racó*. Vol. I a VII. Edició a cura de Josep A. Grimalt i Jaume Guiscafrè. Palma, Moll.
- (2003): «Les rondalles de mossèn Alcover, entre el realisme i l'estil abstracte» dins GISCAFRÈ, J. i PICORNELL, A. (ed.) *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover*, Barcelona, UIB/Càtedra Alcover-Moll-Villangómez/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 563-579.
- GUISCAFRÈ, J. (1996): «Una bibliografia de les edicions i les traduccions de les rondalles de mossèn Alcover». *Randa*, núm. 38, pp. 151-221.
- (2007): «Antoni M. Alcover, l'instituidor del cànon rondallístic». *Oooééé*, núm. 3, pp. 58-80.
- (2017): *Es jaquet d'en Jordi des Racó*. Manacor, Institució Pública Antoni M. Alcover.
- JANER MANILA, G. (2005): *Com una rondalla. Els treballs i la vida de Mossèn Alcover*. Manacor, Fundació Pública Antoni M. Alcover-COFUC.
- (2008a): «Antoni M. Alcover, els anys de formació (No volia ser com els al·lots de Son Porc que s'eren fets dins sa garriga)» dins *Hem d'enganyar el dimoni. Fan-*

- tasia còmica i literatura de tradició oral. Palma, Documenta Balear, pp. 77-102
- (2008b): «Fantasia grotesca i carnavalització del llenguatge en les rondalles mallorquines d'en Jordi des Racó» dins *Hem d'enganyar el dimoni. Fantasia còmica i literatura de tradició oral*. Palma, Documenta Balear, pp. 119-131.
- MARCH NOGUERA, J. (2001): *Mossèn Alcover i el món de la ciència. La creació del llenguatge científic català modern*. Palma, Lleonard Muntaner.
- MASSOT I MUNTANER, J. (1977): *Església i societat a la Mallorca del segle xx*. Barcelona, Curial.
- (1985): *Antoni M. Alcover i la Llengua Catalana*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MOLL, F. B. (1983): «la censura moral de mossèn alcover a les seves “Rondaies mallorquines”» dins *aspectes marginals d'un home de combat (Mossèn Antoni M. Alcover)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 40-48.
- OCHOA, D.; PARRA, M. i GARCIA, C. T. (2006): «Los cuentos infantiles: niñas sumisas que esperan un príncipe y niños aventureros, malvados y violentos». *Revista Venezolana de Estudios de la Mujer*. Vol 11, núm. 27. Caracas, pp. 119-154.
- ONG, W. (1987): *Oralidad y escritura. Tecnologías de la palabra*. Traducció d'Angèlica Scherp. Mèxic, Fondo de Cultura Económica.
- ORIOI, C. i LÓPEZ, M. (2003): «La base de dades RONDCA: una eina per a l'estudi de les rondalles mallorquines d'Antoni M. Alcover» dins GUISCAFRÈ, J. i PICORNELL, A. (ed.) *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover*, Barcelona, UIB/Càtedra Alcover-Moll-Villangómez/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 680-700.
- ORIOI, C. i PUJOL J. M. (2003): *Índex tipològic de la rondalla catalana*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- PIROTAS, M. (1996): *Des contes de femmes. Le vrai visage de Margot*. París, Imago.
- RAMOS, R. A. (1988): *El cuento folklórico: una aproximación a su estudio*. Madrid, Pliegos.
- LLOPART, D. i ROS, R. (2013): *Dona i folklore. Tantàgora*. [www.tantagora.net](http://www.tantagora.net)
- SALVÀ, M. A. (1933): «Sobre les Rondaies de Mn. Alcover» dins *Miscelánea Balear dedicada a D. Antonio M. Alcover con motivo de la publicación del “Diccionario Catalá-Valenciá-Balear”*. Palma, Imprenta Vda. de S. Pizà, pp. 1-2.
- TEMPORAL, J.: *Rondalla meravellosa i filosofia. Una fonamentació antropológicoètica*. Manacor, Món de llibres.
- UTHER, Hans Jörg (2004): *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thomson*. Vol. I a III. FFCommunications 284-286. Helsinki, Soumalainen Tiedekademia, Academia Scientiarum Fennica.
- VALRIU LLINÀS, Caterina (2008): *Paraula Viva. Articles sobre literatura oral*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (2010): *Imaginari compartit. Estudis sobre literatura infantil i juvenil*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

VILLALBA, L. (2012): «La dona catalana i els estudis folklòrics a principis del segle xx: recuperant les genealogies perdudes» dins Josep TEMPORAL i Laura VILLALBA (ed.): *La recerca folklòrica: persones i institucions*. Alacant, Institut Alacantí de Cultura Joan Gil-Albert/Grup d'Estudis Etnopoètics/Arxiu de Tradicions de l'Alguer, Grafica del Parteolla, pp. 27-42.

ZAPATA RUÍZ, T. (2007): *El cuento de hadas, el cuento maravilloso o el cuento de encantamiento. Un recorrido teórico sobre sus características literarias*. Cuenca, Universidad de Castilla-La Mancha.

ZIPES, J. (2014): *El irresistible cuento de hadas. Historia cultural y social de un género*. Traducció de Silvia Villegas. Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica.